

KERNSTOK KÁROLY GYŰJTEMÉNYES KIÁLLÍTÁSA 1917-BEN

1917. október 21-én nyílt meg Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása az Ernst Múzeum XXVIII. tárlataként.

Új művekkel jelentkezett Kernstok. Művészete alakulásának újabb fordulatát kívánta bemutatni, ezért korábbi, nagy sikert aratott művei közül egyet sem állított ki. A 97 alkotást felsoroló műtárgylistán – ahogy az a korabeli katalógusokban gyakori – sem a méretek, sem a keletkezési évszámok nincsenek feltüntetve. A művek nagy többsége olajkép, elvéve vízfestmény és krétarajz. A festmények témája a képcímek alapján kikövetkeztethető: igen sok köztük a tájkép, van néhány akt, üvegablakvázlat és mozaikterv is.

A kiállítást Ernst Lajos és Lázár Béla rendezte. A reprodukciókkal illusztrált katalógus bevezetőjét Lázár Béla írta. Az előszóban elsősorban a kiállítás történeti jelentőségét kívánta hangsúlyozni, azt a szerepet akarta meghatározni, amit a tárlat Kernstok egyéni, illetve a magyar művészet egészének fejlődésében betöltött. Úgy vélte, hogy mindenképp értelmezni kell az új helyzetet, indokolni kell a bekövetkezett fordulatot.

Háttérként Lázár kis történeti vázlatot rögtönzött, ennek alapján az, amit Kernstok tett, logikusnak, sőt már-már szükségszerűnek tűnt számára: „A világháború kitörésének pillanata forradalomban találta a festészetet. Az impressziók közvetlen visszaadásával szemben egyesek az értelmi belátások számbavételét, a természetbenyomások véletlenségeitől való elvonatkoztatások keresését, a formák egymásközi viszonyának erősebb hangsúlyozását követelték. E követelésben volt sok igazság. Szemben az iskolává süllyedt impresszionizmussal helyet követeltek a művészi munkában a természet gondolkodva felfogó, megértő, harmóniákba

összefoglaló művészi alakításnak. Csakhogy az új igazság – hogy észrevétecsék – túlzott, túlhajtott és végletes formában jelentkezett. Mihamar akadtak hívei, akik csakis ezt a külsőséget, a túlzott megjelenési formát és annak is csak az olcsó külsőségeit utánozták és a mesterséges zajjal, melyet csaptak, szinte az új igazságot magát veszélyeztették. A futurista, expresszionista, kubista formák mögött – ezt mi jól láttuk az első perctől fogva! – egészséges mag is rejtőzködött, mely a természetnek új oldalról való megfigyelésében és ábrázolásában fog kicsúcsosodni.”¹

Ilyennek látta tehát Lázár Béla Kernstok helyzetét, szerepét az elmúlt évtized művészetének történetében. Meglehetősen furcsa és egyoldalú értelmezése ez a Nyolcak mozgalmának.² Lázár Béla ugyanis is elismerte az impresszionizmussal szembe forduló törekvések jogosságát, indokoltságát, de erőteljesen elutasított mindenféle túlzást, szélsőséget. Olyan átmeneti, meghaladandó állapotnak tekintette az izmusokkal jelzett korszakot, amelyből csak egyetlen irányban lehetett továbblépni: „Kezdetől fogva világos volt előttünk, hogy Kernstok – ez a kettős lélek! – a maga belső forrongásából mihamar megtisztulva fog kikerülni. Ő is a naturalizmusból indult ki, hogy lelke másik pólusa, az absztrakciókra hajló, belső viaskodásba kergesse. Szigorú formakultuszba fogott, de amellet meg akarta őrizni a szín jogát. [...] egyszer a forma, másszor a szín végleges [! végletes?] és egyoldalú hangsúlyozása között ingadozott. [...] Ő maga azt írta kiállítása katalógusában: »a művészet mai forrongását egy nagy, óriási tisztulási folyamatnak tekintem«. E tisztulási folyamat eredménye mai kiállítása. – Most már eldobott magától minden idegen külsőséget, alázatos szívvel ment a természet elé [...]”³

Egyetlen alkotást emelt ki Lázár – a „Dunai táj” című képet –, s ennek méltatása nyomán jelölte ki Kernstok helyét, határozta meg rangját: „A mai magyar tájképfestészetnek ez a kép egyik leghatalmasabb alkotása!”⁴ Lázár tehát úgy érezte, Kernstok művészetének változása sűrítőmánya a magyar festészet újabb fejlődéstörténetének, Kernstok kiállítása pedig méltó jelképe ennek a fordulatnak.

Az vitathatatlan tény, hogy Kernstok látványos fordulatokban gazdag pályafutásának egyik nagyon jelentős állomása volt ez a kiállítás. Az esemény fontosságáról tanúskodik az a széles körű sajtóvisszhang is, amely a kiállítást kísérte. (Volt ugyan olyan bíráló is, aki jól szervezett reklámkampánynak tartotta a reagálásokat.⁵) Sokan és nagy terjedelemben írtak róla – mondhatni, békebeli méretű cikkeket. Ez mindenképp feltűnő, hiszen a háborús évek alatt igen nagy mértékben elszegényedett a képzőművészeti élet, a kiállítások megirritkultak, az újságok papírhiánnyal küszködtek, a harctéri események és a parlamenti csatározások ismertetése mellett nagyon kevés hely jutott arra, hogy a kulturális élet eseményeiről is beszámoljanak, képzőművészeti kiállításokról rendre nyúl-farknyi cikkek jelenhettek csak meg.

Kernstok neve, tekintélye, pályafutásának addigi eredményei azonban nyilván olyan élénk érdeklődést, olyan fokozott várakozást keltettek a tárlat iránt, hogy a sajtónak ezt figyelembe kellett vennie. Volt, aki ezt expressis verbis ki is mondta: „Egy-egy új Kernstok-kép megjelenését mindig nagy érdeklődés előzi meg, érthető tehát, hogy azt a kiállítást, melyet az Ernst-múzeum a művész újabb keletű munkáiból gyűjtött össze, szokatlan kíváncsisággal várták”⁶ – írta *A Nap* kritikusa. Bálint Lajos is így kezdte írását: „Kernstok Károly kétségtelenül a legjelentékenyebb magyar piktorok közé való, s ama nagyon kevesek közé, akik minden új produkciójukkal komoly becsű, jelentős értéket tudnak adni.”⁷ A legkonzervatívabb kritikusok sem vonták kétségbe Kernstok rangját: „Kernstok legjelesebb modern mestereink közül való, olyan egyéniség, aki méltán követelheti az elismerést”⁸ – írta Kézdi-Kovács László, s a *Magyar Kultúra* kritikusa is így méltatta: „A magyar képzőművészet legutóbbi két évtizedének történetében különös szerepet játszik Kernstok Károly. Megjelenése mindig meglepetésként hatott, és pedig ezelőtt művészetének forradalmi, újító, a megszokott formákat fölborító voltaival.” Nyilván nem értett egyet a Nyolcak törekvéseivel, de Kernstok vezető szerepét hangsúlyozandónak tartotta: „Intelligenciája és tehetsége vezérszerepre szánták az újítók közt. Vezére is volt egy időben egy csoport fiatal embernek, a »Nyolcak«-nak.”⁹ A Nyugat nagy terjedelmű tanulmánya pedig így

kezdődött: „Kernstok Károly neve a magyar festőművészet utolsó hét-nyolc esztendejében jelszó, program volt. Mag, mely maga köré jegecesítette a fiatal festőnemzedék törekvéseit, forradalmi akarását. Dicsérő és ócsárló ítéletek, felületes és komoly viták gyúpontja volt e név, anyaga magasztalásnak, szidalmaknak, irány, politika és sok minden.”¹⁰

A kritikusok úgy érezhették, hogy mindenképpen reagálniuk kell a látottakra, értelmezni, értékelni kell azt, amit Kernstok produkált, számot kell adni arról, hol tart a művész, milyen irányban fejlődött, merre vezethet további útja – akár egyetértettek Lázár Béla interpretációjával, akár nem. Az, amit e kiállítás ürügyén elmondtak, természetesen nemcsak Kernstok művészetéről, nemcsak Kernstoknak a modern törekvések kibontakoztatásában játszott szerepéről szólt, hanem arról is, hogy egy-egy kritikusnak általában mi volt a véleménye a kortárs művészetről, mire tartotta a Nyolcakat, milyen irányban remélte a képzőművészet további kibontakozását.

Abban szinte valamennyi kritikus egyetértett, hogy Kernstok újra a természet felé fordult, vagy ahogy Lázár Béla megfogalmazta: „alázatos szívvel ment a természet elé”. Hasonló tartalmú mondatok egész sorát idézhetjük a kritikákból: „boldogan és felszabadultan tért vissza a színes természet szabadságába”¹¹ – „bizarran vakmerő formaproblémák után, nyugodt és egységes természetlátáshoz jut el”¹² – „új képeivel visszatért a régi Kernstokhoz, a természethez, az élethez”¹³ – „Kernstok váratlan fordulattal visszatért a naturalizmushoz. Újra a természetre bízta magát”¹⁴ – „befejezte önmagával vívott évek óta tartó küzdelmét, amelyből a régi Kernstok került ki győztesen. A józan, robusztus naturalista áll megint előttünk”¹⁵ – „ismét rátalált önmagára, s visszatért a természethez, amelytől annak idején mindinkább eltávolodott”¹⁶ – „visszatért a naturalista-impresszionista festéshez”.¹⁷

A konzervatívabb ízlésű kritikusok ezt a fordulatot természetesen egyértelműen pozitív fejleményként – megtérésként, a helyes útra való visszatalálásként – méltatták: „Türelmesen vártuk, hogy a modern magyar művészet egyik legerősebb mestere, Kernstok Károly, megtérjen stíluskereső útjáról”¹⁸ – írta Magyar Elek a *Magyarországban*. „Kernstok ma már maga is tudja, hogy sokáig tékozlója volt a művészetnek, aki ímhol – amint jelen kiállítása mutatja – megtérve tért vissza az igazi szépség apai házához.”¹⁹ – vélekedett a *8 Órai Újság* kritikusa. Radisics Elemér szerint is: „Kernstok megtisztulva került ki az utolsó évek belső forrongásából [...] visszatért eredeti ideáljaihoz [...] visszatért a természethez, mint amely minden művészetnek forrása, s amelyből mindenki, akinek

ecsetjét tényleg ihlet vezeti, mindig újabb és újabb, meglepő harmóniát tud kicsalni.”²⁰

Többféle feltételezés is született arról, mi volt, mi lehetett a fordulat oka. Volt, aki a merész keresők lehiggadását, a lázadók megtérését, az ultramodernnek megszelídülését általános tendenciának látta: „Modern művészetünk több jeles mestere ment át ezeken az experimentálásokon, hogy most művészetükben megifjodva, erősödve és finomodva újra komoly alkotásokat tárva elénk új élvezetekben részesítsenek. Kernstok is rendes medrűkbe terelte vissza aktjainak túltengő izomzatát, a formáik elefantizmusát, a természet utáni impresszióinak özönvíz előtti fantasztikumát – s most előttünk áll egy poéta, aki a magyar föld szépségének hódol, a tájképek szűzies tisztaságát keresi, naturalista a legnemesebb értelemben.”²¹

Volt, aki ezt a lehiggadást szükségképpen bekövetkező törvényszerűségnek tekintette: „amely érzékenyen reagál a művészi lélek a hirtelen fölkapott szélsőséges irányok túlzásaira, éppoly biztosra várható, hogy az igazi tehetség minden új elméletet, ha eleinte látszóan meghódolt is varázsának, higgadtan szét tud bontani elemeire s kiválogatva ami maradandó értékű, ez újabb értékekkel *eredeti*, meggyőződéssel helyesnek elismert művészi elveit fogja gazdagítani.”²²

Gergely István, a *8 Órai Ujság* kritikus a sokkal kézzelfoghatóbb okokkal, a történelmi körülményekkel magyarázta a fordulatot: „A világháború rémes borzalmi közepette, amelyek a valóság undokságai elől menekülő művész lelke számára még nagyobb magányt teremtenek, ismét jobbik lényére eszmélt Kernstok. Sok mindenben, még önmagában is csalódva visszatért minden fájdalom örök vigasztalójához, a *Természethez*, minden szépség, igazság és lelki föllendülés ősanijához. Ledobta lelkéről a negélyezés mesterséges drapériáját, intellektusáról a kiókumlálás nehéz parókáját és a gyermek egyszerű, jámbor áhítatában levetett sarukkal állt ki isten szabad ege alá.”²³

Az, aki úgy vélte, hogy minden korábbi újítás csupán külföldi példák másolása, az könnyen talált magyarázatot Kernstok visszafordulására. Mátrai Vilmos szerint: „Ha tudjuk, hogy a vezér az előtte való telet Párizsban töltötte s onnan importálta a legújabb művészhóbortot, az expresszionizmust, mindjárt megoldottuk az egész nagy problémát. Elég szomorú, hogy a művészi forradalmak nálunk nem egyebek, mint idegen mozgalmak utánzatai. [...] Ha tehát a nagy harc elzárta előttünk a határokat, akkor az állítólag fejlődésképes expresszionizmus nálunk elakad. Persze, ha nem tudunk Párizsba kiruccanni egy kis forradalomért, akkor vége az új iránynak, forduljunk vissza a jól

betanult modorhoz. Elvégre ez is meglepetés lesz, és ez a fő!”²⁴

Az a különös, hogy többen azok közül, akik korábban egyértelműen elkötelezettjei voltak a progresszív törekvéseknek – így Kernstoknak és a Nyolcoknak is – teljesen kritikátlanul, mindent megértve és mindent megmagyarázva fogadták Kernstok új törekvéseit.

Maximális jóindulatot, megértési szándékot kell feltételeznünk például Bölöni György írása esetében. Régi barátként, támogatóként megpróbálta indokolni, elfogadhatóvá tenni Kernstok fordulatát. „Milyen lett? Mit dolgozott? Milyen irányt vett?” – tette fel a kérdést. Erre kereste a választ, de egy pillanatra sem vonta kétségbe a művész őszinteségét, jóhiszeműségét: „Odaért, ahová bizonyára művészi lelkiismerete vezette.” Kernstok belső fejlődése felől közelítve akarta megérteni a legújabb fejleményeket: „Kernstok tiszta naturalista alapokon indult, fiatalon. Az érett és értékelt impresszionizmusnak vette át eredményeit. Tudatos felfogás, minden szentimentalizmustól ment realizmus, rusztikus erő, férfias líra érződtek művein. [...] Amikor a modern művészet új eredményei feltáruultak, az elsők között volt, akik ennek hatása alatt rekonstruálták a magukét. Kernstok elemeiből kezdte újra összerakni művészetét, a régit csaknem teljesen félretette. [...] Az emberi formák érdekelték. Konstruált, a természettől eltávolodott, szintetikus és a lényeges formák hangsúlyozója lett. [...] Pár éve ezután a csöndes magába merülésé. Újra szembekerült a természettel. Erről a harmadik stációról számolnak be most képei, és azt jelzik, hogy átadta magát a természet gyönyöreinek.”²⁵

Kernstok fejlődésének három korszakra való bontása szinte minden kritikában megtalálható. A középső korszakot azonban nagyon különbözőképpen minősítették a bírálók. A konzervatívabb kritikusok ezt a szakaszt egyértelműen eltévelyedésnek, zsákutcának tartották. Bende János például Kernstok kereső korszakát nem gyarapodásnak, hanem tévútnak tekintette: „Kernstok is tartott pihenőket, megállásokat, itt-ott talán le is tért a helyes útról. Néha ingadozott, viaskodott önmagával, hogy merre menjen, néha elkalandozott, a túlzások, a művészeti extravaganciák felé [...] míg végre elért a helyes természetszemléleten alapuló, leegyszerűsített, egységes, harmonikus művészi felfogáshoz és előadási módhoz. [...] Alakjai már nem a régi túltengő idomú, mozgást, erőt, lendületet, monumentalitást kifejezni akaró konstruktív figurák, hanem a természetes környezetbe beleillő, finoman érzett és felfogott lények.”²⁶

Többen viszont azt hangsúlyozták, hogy Kernstok pályafutásának középső korszaka – a keresés, a

formai kísérletezés – nem volt felesleges kitérő. Az eredmények, a tanulságok felszívódtak, beépültek a legújabb korszak alkotásaiba. Az *Új Idők* kritikusa – feltehetően Lyka Károly – így foglalta össze véleményét: „Mindazok, akik az Ernst-múzeum kiállítási termeit most végigjárják, meg fogják érezni a rokon vonást, amely Kernstok új műveit s nyolc-tíz év előtti képeit összeköti. De valószínűleg megállapítják majd azt is, hogy a »Lovasok« s hasonló akt-kompozíciókkal való foglalkozás sem volt kárba vesztett munka, az ott levont tanulságokat nagyon hasznosan lehetett értékesíteni e finomult, hangulatosabb, közvetlenebb, kevésbé az értelmi műveletekre épített nyergesújfalusi képeken.”²⁷

Márkus László is úgy vélte, valami magasabb rendű szintézis jött létre az új periódusban: „Most aztán alkalmazva látjuk ezeket az új megismeréseket. A lázas gyötrődés után ismét a teljes és higgadt festőiség szállt a pompás vásznakra, és messzi távlatok és napsütés és a végtelen térben elhelyezkedő formák pillanatnyi képe, a színek szép egyensúlya és a világítás hangulatkeltő hatásai lepnek meg, akik erőszakos és idegenszerű szenzációkhoz szoktunk az ő részéről.”²⁸ A gyarapodást, a gazdagodást értékelte Magyar Elek is: „valamennyi alkotásán feltűnik, hogy struktúra dolgában mennyit nyert Kernstok a »Nyolcak« ideje alatt.”²⁹

Böloni szintén úgy vélte, hogy a második periódus tanulságai gazdagabbá tették Kernstok művészetét: „Új eredményeit arra használta fel, hogy revideálja és megjavítsa régi naturalista művészetét, s most az egykori Kernstok támad elénk, szabadabban, fenntartás nélkül, mélyebben és boldog, férfias őszinteséggel. A spekulatív konstrukciók helyett most a természet meglátott motívumai adják művésze lényegét. A formák előre megfontoltasága helyébe a formák természetes variációi léptek, a képek súlypontja az emberi alakokról a tájakra tolódott át. Meggazdagodott koloritja is.”

Böloni megértő álláspontja mögött feltehetően az a felismerés, az a helyzetértékelés rejlett, hogy valami visszafordíthatatlanul véget ért, hogy „lezáródtak a modern magyar piktúra legérdekesebb mozgalmái”.³⁰

Tartózkodott a fordulat bírálattól Feleky Géza is, aki korábban szintén elkötelezett támogatója volt a Nyolcak mozgalmának. Kernstok művészi pályáját már-már teljesen harmonikus, töresmentes ívnek látta: „Azok a képek, amelyek a Nyolcak vezérére avatták Kernstokot, látszólag igen távol estek a fiatal Kernstok erőteljes naturalizmusától. És Kernstok legújabb műveinek egyszerű, tárgyilagos természetlátása, tiszta, nemes harmóniája, üde tónusgazdagsága mintha meghazudtolná, visszazívná a közelmúlt Kernstokjának törekvéseit. Hi-

szen az öt-hat éves Kernstok-képek puritánul rideg vagy éppen geometrikusan csupasz konstrukciók. De az ellentétek a fejlődés három fázisa között csupán látszólagosak.” Feleky is azzal érvelt, hogy az új művek szervesen épülnek az előző korszak eredményeire, vívmányaira: „A kompozíció csalhatatlan és mégis mesterkéletlen biztonságáig nem jutott volna el Kernstok, ha nem tagadja meg egy időre a felület szépségeit a konstrukció, a lényeg kedvéért. És az eredmény megéri azt az árat, a küszködésnek, az aszkézisnek éveit. – Az új Kernstok tájképei és figurális művei konstrukciójukban rendkívül világos beszédűek, tiszta szavúak. De a konstrukció tisztasága már nem a felület szépségeinek rovására érvényesül. A még nemrég aszkétikus formák most teltek és elasztikusak.”³¹

A mindent megértő, mindent megmagyarázó kritikák közé tartozik Bálint Aladár *Nyugatban* megjelent tanulmánya is. Ő is részletes pályaképet rajzolt Kernstokról, sorra ismertette korábbi eredményeit, pályája csúcspontját pedig így jellemezte: „lenyűgöző *formaépítés* [...] Szuggesztív erő, monumentális, férfias tömörség lobogott e vásznan.” Szóvá tette azonban azokat a – jogosnak tartott – várokozásokat is, amelyek Kernstok korábbi eredményei alapján fogalmazódtak meg: „A megkezdésekből, utalásokból, a monumentális nekilendülésekből kiépítették Kernstok jövőművészetét és e művészetet több generáció hitvallásának, tanulságának, fundamentumának vélték.” Bálint a saját illúzióiról is beszámolt: „Hittük, hogy Kernstok erős, tudatos festőnemzedéket nevel fel, mely a belőle kiáramló impulzív energiákat megsokszorozza és eleven, nagyszabású művészetre váltja.” Ez nyilván nem valósult meg, de Bálint – a művészi alkotás irracionális tényezőire utalva – nyomban fel is mentette Kernstokot a morális felelősség alól: „De kiszámíthatatlan az ember lelkisége. A mélyen rejtőző mozgató erők külső vagy belső hatások alatt szédítő iramot vagy megállást parancsolnak, az előre kiépített útról félreterelik a teremtő művészt, vagy új utat szabnak meg számára. Kernstok Károly művészetében is oly változás állt be, melyre nem számítottak sem a mester barátai, sem az ellenségei.”

Bálint Aladár elutasította azt a magyarázatot, hogy a változás oka a háború volt: „Ezt aligha a háború és a vele együtt járó izoláltság idézte elő, mert a Művészház utolsó kiállításán levő kis arcképből már sejthető volt a bekövetkező változás.” Ezt a változást Bálint végül is fenntartások nélkül elfogadta, s igyekezett mindent megértő, megszépítő magyarázatot adni a kiállításon látottakra: „Ez új képekből hiányzik a *program*, távolba nyúló célok világos és félreérthetetlen hangsúlyozása. Nem oly monumentálisak, mint korábbi munkái, de an-

nál több bennük a bensőség, annál intenzívebbek, emberiebbek. Az élet realitásai a művészt ez újabb periódusában nyilván erősebben, közvetlenebbül érdekelhették, mint azelőtt. E képeit nem feszíti a mozgás, a száguldó vonalak lendülete. A vonalritmus feloldódik a színek szövevényében, az alakok nyugalmasan helyeződnek el a térség határai között és az ember, az eleven test, nem kizárólagos domináns többé, hanem mellérendelt valami, a természet többi jelenségeinek egyenértékese. Kernstok kivételes tehetsége, kulturáltsága az új feladatok megoldásában is nagy értékkel gazdagította művészetünket. Festőisége még nyilvánvalóbb, mint ahogyan korábbi alkotásaiban mutatkozott. A vegetáció, az atmoszférikus jelenségek szépségei meleg zengéssel muzsikálnak újabb képein. Nagy művészek ihletettségével követi az elsuhanó pillanatok felvillanását, kifürkészi, megrögzíti a tűnő, változó dolgok lelkét, legbensőbb lényegét. Téli képei szubtilis, leheletszerű alkotások. Felhős tájai, lankát, erdős dombot, fodrozó folyamat, szélesen elterülő legelőt ábrázoló vásznai a meghatódás, a természet szeretetének nagy értékű dokumentumai.” Ez a költői szárnyalású leírás azonban sokkal inkább illenék a naturalizmus vagy impresszionizmus valamelyik klasszikusának alkotásaira, mintsem Kernstok ekkori képeire. S hogy végső soron Bálint sem volt maradéktalanul megelégedve a Kernstok választotta úttal, azt tanulmányának – a jövő reményeiről szóló – záró sorai tanúsítják: „mindaz, amit az utolsó esztendőben produkált, felkészülés újabb emelkedésre, még nagyobb teljesítményekre. E felfrissülés, gazdagodás bizonyára csak erősebbé teszi őt. Jósolni nem lehet, de nem hisszük, hogy tévednénk, mikor azt reméljük, hogy e nagy dolgok véghezvitelére predesztinált, megállást, tespedést nem ismerő és erejének teljességében levő művész még nem mondta ki az utolsó szót.”³²

Voltak persze olyan kritikusok is, akik minden jóindulat és megértési szándék mellett is megfogalmazták elbizonytalanodásukat, fenntartásaikat vagy éppen csalódásukat. Elek Artúr például szintén elismerte Kernstok korábbi éveinek minden eredményét, vívmányát, értékét, de a logikusan elvárható újabb fejlemények felől közelítve megfogalmazta csalódását is: „Minden jel arra vallott, hogy Kernstok tehetsége a nagy díszítő stílus törekvései felé tágul ki. Természetes és logikus is lett volna, hogy ha a naturalizmus véletlen adta sugallataitól függetlenül tudta magát, az akarat és elhatározás irányában folytassa útját a szerkesztés nagy feladatai felé. Akik ezt várták Kernstoktól, azoknak ma megnyíló gyűjteményes kiállítása csalódás lesz. Mert Kernstok váratlan fordulattal visszatért a naturalizmushoz.”³³

Elek jóindulata persze megtalálta a nem várt fejlemények közt is az elismerhetőt: „néhány darabja legjava művészet: biztos egyensúly-érzéssel megszerkesztett és megfinomodott ízléssel, megtisztult színekkel kifejezett természet.”

Némi tanácsalanságról számolt be Iván Ede a Népszava hasábjain: „Megvalljuk, kissé zavarban állunk meg Kernstok Károly kiállítása előtt, ez a zavartságunk a képeinek összességéből pillanatnyilag kiáradó egység hatása alatt született jóleső érzésünk és a nyomban utána támadó néma kérdésünk eredménye. [...] a régi Kernstok, a »nyolcasok« egykori vezére [...] szinte teljesen megtagadva a régi énjét, művészi fejlődésének egy olyan korszakára tért vissza, amely az impresszionizmust megelőző festői törekvések idejét jellemezte, és amit a naturalizmus korának neveznek.” De Iván Ede végül is „jóleső érzés”-sel fogadta el Kernstok fordulát: „Nem hangsúlyozza immár a formák jelentőségét, egymásba kapcsoló szigorú logikáját, de nem is vonja össze a színhatásokat egységes dekoratív foltokká, [...] újra értékelt naturalizmust ad ragyogó tisztaságban, [...] Ne mondjuk, hogy ez új stílust jelent nála, de amit itt adott és ahogyan adta – tökéletes.”³⁴

A korábbi progresszív törekvéseket támogató Bálint Lajos a Kernstokba vetett bizalom alapján – „egész bizonyosan igazi és nagy művész” – próbálta megérteni és megmagyarázni a kiállításon látottakat. „Akik ismertük és szerettük előbbi dolgait, első pillanatra szinte megzavarodottan állunk ez új képek előtt, nem látván a hidat, amely a tegnaptól a mába kapcsolja át. S amikor ezt az áthidalást a magunk számára öntudatlanul megtaláljuk Kernstok művészi erejében, spontán arra kell gondolnunk, hogy a művészetek forradalmi rendszerint megelőzik a nagy világfordulatokat, s míg mi e retentív világégés végét várva nagy és forradalmi átalakulások eredményeit, reménységeit lessük, íme itt van a művészetben, legalább egy művésznél [...] ez a forradalom, a maga forradalmi átalakulása – már lezajlott s bizarran vakmerő formaproblémák után, nyugodt és egységes természetlátáshoz jut el. Hogy ez a hipotetikus gondolat így van-e s így igaz-e – ki tudja megmondani? Bizonyos azonban, hogy Kernstok ezt az átfordulást értékes és szép eredményekkel végezte el.”³⁵

A sok dicséret mellett természetesen megjelent néhány kifejezetten elítélő, elutasító bírálat is. A legnyersebb, legdurvább hangnemben Rózsa Miklós fogalmazta meg véleményét. Már az írás címe – „Kernstok Károly pálfordulása” – jelezte a kritika lényegét. Rózsa a „pálfordulás” kifejezéssel ugyanis a hirtelen, váratlan változásra, a korábbi nézetek megtagadására, az addig követett iránnyal homlokegyenest szembemenő fordulatra utalt.

A cikk hetilapban jelent meg, így reflektálhatott már a korábbi napilapkritikákra is. Elsősorban az elvtelen dicsérgetést, a problémákat elfedő mellébeszélést utasította el Rózsa. Hosszasan idézett a cikkekből, majd a Kernstokot mentető, magyarázó kommentárokat így foglalta össze: „A kertelésnek, csúrés-csavarásnak, ferdítésnek és jóhiszemű vagy tudatos hazudozásnak ezt a fertőjét lecsapolni szinte lehetetlen. Szegény adminisztráló-kórus egészen belezavarodott; nem értette meg jól az instrukciókat, összevissza beszél, csak egy jól megfogalmazott megállapítás húzódik végig vörös fonál gyanánt az egész sajtó-kóruson: »Kernstok befejezte harcát önmagával«. És ez csakugyan igaz: Kernstok befejezte. Végleg befejezte.” „A kérdést: hogy a művész *hű maradt-e* önmagához? – »fel sem szabad ma vetni«. Ma nem illik mást megállapítani, mint hogy: »a *naturalizmus* Kernstoknak úgyis *első szerelme* volt«.”

Rózsa Miklós Kernstok művészi fejlődését csődnek látta, elvitatott tőle minden eredetiséget, önállóságot, kezdeményező szerepet: „Kernstok befagyott, zsákutcába jutott a tegnapi »új« stílusával, melyet se fejleszteni, se kialakítani, se befejezni nem tudott, [...] minthogy most nem lehet évről évre »tanulmányozni« a Salon des Indépendants-t – Párizsban, Kernstok egyszerűen ott folytatja most, ahol annak idején, ifjonti festőkorában – mikor a benczúriából kikerülve a már kész impresszionistákat utánozva naturalistává lett – Dömösön abbahagyta.”

Rózsa a leghatározottabban elutasította azt az állítást is, hogy Kernstoknak bármi érdeme lenne a tájképfestészet megújításában: „azok, akik hívek maradtak önmagukhoz, akik nem futottak minden új blöff után, akiknek volt és van becsületes művészi meggyőződésük, a tájfestést olyan fokra fejlesztették, aminek Kernstok a maga mai dilettánsos, mert impotens vergődésével a nyomába se érhet. Ma ő ott tart, hogy bármelyik mintarajz-iskolai Ferenczy-tanítvány játszva veri az ő valórijét.”

A megtorpanás, a fordulat okaként Rózsa egyértelműen az anyagi haszonszerzés szándékát jelölte meg: „a tegnapi »új« stílusú képeit nem vették volna meg a hadseregszállítók, a mai tizenöt év előtti »új« stílusú képeit azonban megvették. Ebből a szempontból pálfordulása a legjobb időben történt.”³⁶

Az üzleti érdekből származó megalkuvás vádját – egyértelműen Kernstokra célozva – Rózsa egy Szenes Fülöpről szóló írásában is megfogalmazta: „Ma amikor a »spekulatív konstrukció« Saulusai is egymás után vedlenek át naturalista és impresszionista Paulusokká, felfedezvén magukban a természetimádót és a költőt, amit másokban el eddig oly szuverénül megvetettek; ma, amikor a l'art pour l'art dacos és hajlíthatatlan »bajnokai« kacér csábtáncot lejtenek a hadseregszállítók ezre-

sei előtt és szemérmetlen giccsekkel erőlködnek a lenézett népszerűség megszerzésén: ma elégtételt kell szolgáltatnunk a derék, ambiciózus, tehetséges, szorgalmas és szerény Szenes Fülöpnek is, [...] az epigonok, a minden divat után lelkenedezve futók, a művészileg jellemtelen »újítók« azok, akik [...] egyszerűen átvették az érett és már értékelt impresszionizmus eredményeit (hogy utóbb az újabb blöffnek, a posztimpresszionizmusnak nevében gyilkolják le impresszionista tanítóikat!), ezek a lelketlen és kíméletlen szélhámosok legjobban szerették volna eltemetni Szenes Fülöp egész nemzedékét.”³⁷

Ezzel a becsületbe vágó vádnak számító magyarázattal – egy két évvel utóbb írt cikkében – Bálint Lajos is egyetértett: „Volt a háborúnak két eszten-deje, új gazdagokkal tele, mikor minden művészet olcsó pénzsikerrel dicsekedhetett, csak egy kicsit le kellett mondania arról, hogy a maga új hitének új út-ját kövesse. Csak egy kicsit e bő pénzü új közönség igényei számára kellett dolgozni. Láttunk egy igazi komoly művészt, egyébkor vakmerő új utak keresőjét – egy egész kiállítással szerepelni, mely hűtlenül hagyta el minden eredményét s az olcsó tet-szetősség eszközeiben szolgálta az aranyborjút.”³⁸

Keményen megbíráta a Kernstok-kiállítást Fülep Lajos is. Kernstok megtorpanását, visszafordulását ő azonban másképp közelítette meg, mint Rózsa Miklós.

Már-már közmegegyezés számba megy annak megállapítása, hogy Fülep Lajos nem ismerte, nem ismerhette a Nyolcak művészetét, nem foglalkozott velük érdemben. Ez azonban nem teljesen igaz. Az tény, hogy Fülep a Nyolcak rendezte kiállítások idején Firenzében élt, s napi kiállítási kritikákat ezekben az években nem írt, de valamilyen módon és mértékben bizonyosan figyelemmel kísérte a hazai művészeti eseményeket, s utóbb a Nyolcak szerepére, jelentőségére többször is utalt.

Az az értékelés, melyet még a „Magyar festészet”-ről szóló tanulmányának „A jövő felé” című alfejezetében, a 2. szakaszban – nevek említése nélkül ugyan, de nyilvánvalóan a Nyolcak és neósok nemzedékéről – írt, egyértelműen elismerő és bizakodó: „A Cézanne művészetében lappangó lehetőségeket megvalósítani, a megkötöttségből kiszabadítani és kifejleszteni – íme az utána jövők feladata. [...] erre vállalkoztak azok a *magyarok*, kik a nagybányai naturalizmus és impresszionizmus ellen reakciót támasztva nálunk is fölvetették az új kompozíció problémáját. E mozgalom legtöbb tagja még a nagybányai légkörben nevelkedett és sokat köszönhet is neki; a folytonosság itt tagadhatatlan; de szakadásra kellett kerülnie a dolognak, amint az új nemzedékben megért a naturalista momentum túlhaladásának szüksége. Erre a nemzedékre nagy

és súlyos feladat várákodik: a naturalista állapotban némileg megfeneklett és megkésétt magyar képzőművészet mai hivatásának útjára vinnie és a továbbfejlődésre képessé tennie. [...] Az új nemzedék hivatása a magyar képzőművészet ebből a paradox állapotából kivinnie. Az idevágó kísérletekkel új fejezet kezdődik, a magyar képzőművészet történetében talán csak a második, mely közös probléma közös műveléséből ered.”³⁹

Ezeket a mondatokat – ahogy erre Fülep a tanulmány első publikációjakor utalt⁴⁰ – 1916-ban fogalmazta meg, ezek az akkori álláspontját képviselik. A Kernstok-kiállítás keltette csalódás nyomán viszont megváltozott a véleménye. Utalt ugyan még ekkor is a korábbi reményekre, illúziókra, de már sokkal inkább a be nem váltott ígéretek, a megtorpanást, a visszafordulást hangsúlyozta: „Az emberben néhány év előtt nagyon, de nagyon felajzották a kíváncsiságot. Kernstok és az a tehetséges fiatal gárda, melynek élén állott. De különösen maga Kernstok. Az ember a legnagyobb jóhiszeműséggel volt kíváncsi, áhítattal követte merész kísérleteiket, komolyan vette azt, amin a tömeg nevetett – mindent föltett róluk. Csak rajta, rajta, legyetek merészek, küzdjétek, a nagy dolgokat nem adják könnyen, ne féljétek azoktól, akik bolondnak tartanak, az apostolokat mindig annak tartották. Az ember annyira komolyan vette, hogy időnkint egy-egy nagy fordulathoz elkiáltotta magát: ez az, ez a jövő útja, erre menjétek! De ők azt mondták: ez még nem az, mi még csak keresünk, nem akarunk hamar megállapodni és fölületesen összefoglalni, nagyobb akarunk ennél, hogy mit, még nem látjuk egészen világosan, de már érezzük, és lassan közeledünk hozzá. [...] végre az én embereim, a meg nem alkuvók, a nagyot akarók, a titánok. Aki ily becsületesen törekszik, annak semmi sem lehetetlen.”

A remények azonban Fülep véleménye szerint nem valósultak meg. Számára ekkor derült ki, hogy „a forrongó, kereső, kutató művész, [...] ez a forradalmár, aki olyan váratlan csapásokat mér az emberek fejére, tulajdonképpen egész életében a tapintatosság nemes erényét gyakorolta.” Kernstok olyan Mózes, aki elhagyta népét, s egyedül ment be az „ígéret földére”. Ez az „ígéret földje” azonban nem az, amit Fülep várt a „tehetséges fiatal gárdától”. Csalódottságát alaposan körülírta: „amikor körültekintett, meglepte a vidék ismerőssége. Mintha már járt volna erre. De mikor? Talán a hetvenes-nyolcvanas évek idején? Csakugyan, nem a Telepy bácsi zöldeskék párájú levegője ez? S ezek a gipszes felhők vajon nem Szolnok felől szálltak ide? Ezek a barna színek vajon nem Mannheimer országából valók? Hát a vattás fák? meg az akadémikus aktok? Meg a finom hangulatok, a ködlés, a »poézis« és a líra, a lágyág, a szelídség, a festéknek maradt szín,

a »természethűség«? – nem tudta, honnan s hova való, mégis olyan ismerős volt mindez. Egyszerre régi műcsarnoki kiállítások levegőjével telt meg a tüdeje. Más, más, mint az, tétovázott, gyötrődött, próbálta meghatározni, azonosítani vele vagy megkülönböztetni tőle, egyik sem sikerült: nem, nem, ez már nem egészen az, de a szaga olyan.” Műcsarnoki naturalizmusra emlékeztető képek – ennél lesújtóbb ítéletet Fülep nem fogalmazhatott volna meg.

Rózsa Miklóshoz hasonlóan Fülep is elutasította a Kernstokról szóló kritikák nagy részét. Nem fogadta el, hogy azok a kritikusok, akik jól látták, hogy „a mai Kernstok egyenes ellentéte és megtagadása az öt év előttinek,” megpróbálták megmagyarázni, „hogya mi módon értékesítette a festő »új« művészetében »forradalmi« vívódásainak és »kereséseinek« eredményeit”. Fülep nyomát sem látta annak, hogy Kernstok korábbi, forradalmi korszakának eredményei beépültek volna legújabb alkotásaiba: az „ember lelkében háborodtak az emlékek forradalmi képekről, nagystílusú kompozícióra való törekvésekről, szintetikus formákról, nagyot akarásról. Kompozíció? Formák? nagyot akarás? Hírmondó sem maradt belőlük. Szegényes, csekély skálájú, egyhangú naturalizmus.”⁴¹

Fülep tehát nem valamiféle hármasság csúcspontján lévő szintézisként értelmezte Kernstok új korszakát, hanem nagy erőfeszítések tragikus kudarca utáni visszavonulásként, meghátrálásként.

Felfoghatjuk nagyon szigorú – közvetett – Kernstok-bírálatként azt is, amit Fülep a Kernstok-kiállítás után egy évvel később Tihanyi Lajosról írt: „Tihanyit mindeddig s még ma is »tehetséges kezdő«-ként kezelték. [...] Nálunk azzal szűnik meg valaki »tehetséges kezdő« lenni, ha két három évenként fordít egyet a mesterségén. Szóval: ha mindig előlről kezd. Ezt nevezik tudniillik »fejlődésnek«. Mindig előlről kezdeni, mindent sorjában megpróbálni, semminek végére nem járni, ma naturalista, holnap impresszionista, holnapután kubista, azután expresszionista, és még azután ami majd ezután jön, mindig mindenre készen lenni – ez a »fejlődés«. Tihanyi megmaradt »kezdőnek«, mert ő ma is azt csinálja, amit egyszer elkezdett, [...] s ma is azt folytatja.”⁴²

Fülep tehát az útját kitartóan, állhatatosan végigjáró Tihanyival a mindig újrakezdő, az elért eredményeit veszni hagyó Kernstokot állította szembe, az újrakezdést, az önmaga újabb és újabb megtagadását semmiképp sem tekintette érdemnek.

Itt érdemes kitérnünk Kernstok tettének morális megítélésére. Ha ugyanis Kernstok fordulathoz nem kikerülhetetlen, fatális szükségszerűségnek tekintjük, hanem a művész szabad választásának, egyéni döntése következményének, akkor felvethető a

művész felelősségének kérdése, tette morálisan is megítélhető.

Akik Kernstok irányváltását azzal magyarázták, hogy a művész megalkudott, a közönség pillanatnyi igényeinek kiszolgálását, az anyagi siker szempontjait választotta, azok nyilván morálisan is negatívnak ítélték, elutasították Kernstok fordulatát. De voltak olyanok is, akik – éppen ellenkezőleg – Kernstok választásában valami különösen bátor tettet láttak. Bálint Lajos szerint: „Kernstok egyben a legbátrabb magyar festő, legbátrabb még saját magával szemben is, mert szinte szuverén megvetésével a maga tegnapijának vakmerő kockáztatással dobja el magától mindig azt, amit tegnap csinált, [...]”⁴³ Hasonlóképpen vélekedett *A Nap* kritikusa is: „Kernstok csodálatos bátorsággal tudott lemondani kísérleteinek sok eredményéről, de ezek egy részével piktúrája megerősödött, gazdagabbá lett.”⁴⁴

Kérdés, természetesen, hogy van-e értelme egy ilyen absztrakt bátorság fogalomnak, ahol pusztán az önmaga korábbi értékeinek megtagadása az érdem, ahol nem vesszük figyelembe, mit tagadott meg a művész, és mit választott helyette.

Fülepét is foglalkoztatta a művész felelősségének, a választás lehetőségének kérdése. (Ez a szempont végigvonul a Magyar művészet tanulmányosorozatán is.) Ő azonban abból indult ki, mi az, amit az adott művészettörténeti körülmények között választhatott a művész, s felismerte-e, mi közül választhat, végigment-e következetesen az útján, végére járt-e az akkor és ott éppen aktuális problémáknak?

A naturalizmus meghaladásának két útját vázolta fel Fülep: „a merő természettel való be nem érésnek két forrása lehet csak: egyik a gazdagság, mikor a művész szellemét [...] nem elégíti ki az, amit a pusztta természet nyújt: első neki a maga mondanivalója, s ahhoz képest szuverénül átalakít mindent;” ez nyilván – még ha itt név szerint nem is említi – Cézanne útja; „másik a szegénység, mikor a művész a természet gazdagságába való elveszésétől féltében sémákat csinál magának és azokhoz kapaszkodik, mikor nem érzi meg azt a nagyot, komolyat és monumentálisat, ami már a pusztta természetben is benne van, [...] sóvárog valami kompaktabbra, határozottabbra, mikor alul marad a természetben, mely nálánál több, és szándékos elhagyásnak nevezi azt, amit nem tudott megfogni, szándékos egyszerűsítésnek azt, aminek a sokfélesége csak kaotikus a számára, és szándékos kompozícióra meg stílusra való törekvésnek azt, mikor az előtte némán maradt természet szava helyett az absztrakciók és ideológiák nyelvén kénytelen beszélni.” Ezen az úton indult el, ezen az úton redelt meg Kernstok. „A jelen megértette a múltat az emberrel.” A megtorpanás, a folytathatatlanság, a

zsákutcába jutás felismerése vezette Fülepet arra, hogy átértékelje Kernstok egész addigi pályafutását: „Ez a természetlátás csakugyan nem elégíthette ki Kernstokot, aki okos, sokat látott, gondolkozó és főleg nagyigényű ember. Hosszú időre nem elégíthette ki, az bizonyos, valami *más* kellett neki, ha a föld alól is, és igaza volt. Sokkal igazabb, mint a kritikusaiknak *most*. Hogy az a *más* nem akart megjönni, nem akart beteljesedni az éppen úgy az ő tragikuma, mint sok hasonló művészé, akinek az igénye és hivatottsága között hiányzik az egyensúly, akinek éppoly kevésbé van miért következetesen ragaszkodnia a természethez, mint amily kevésbé viheti végig következetesen a maga új stílusra való törekvését. *Ehhez* a természetszemlélethez csakugyan kár lett volna kitartóan ragaszkodnia Kernstoknak, viszont éppoly kár visszatérnie hozzá *most*, miután oly belátón és határozottan hátat fordított neki! A hangos programok, a nagy szavak, a nagy ígérek után, közvetlenül azután, mikor leghangosabbak, mikor már följebb feszíteni a hangot nem lehet, *így* következik be hirtelen a deréknek beadása és a Canossa-járás a természet előtt.”

Fülep csalódása ellenére is kereste a kiállított művek közt, ami elismerésre érdemes: „megmarad belőle az *ügyes* ember és az ízléses *dekoratőr*. S csakugyan ott találta meg az ember kárpótlását, ahol legkevésbé várta a múlt ígéretei után: a hirtelen odavetett, könnyed, friss impresszióknál, melyeket a bravúros akvarellek nyújtanak, s az üveglablak dekoratív vonalainál és faltjainál. Ezek igazán szépek és finomak. De mindketten kívül esnek a múlt ígéretének földén. Az első még *innen* vannak minden szintézisen, a második pedig jellegénél fogva sem kísértheti meg a természet erélyes szintézisét. *Impresszió és dekoráció*, ez a kettő, mely látszólag elmentés és mégis oly közel van egymáshoz, együtt található mindazoknál az impresszionistáknál, akik az impresszionizmus momentumát nem tudták felülmúlni (így Rippl-Rónainál is).”

S a szomorú, rezignált végkövetkeztetés: „Az impresszionizmus és a naturalizmus meghaladása tehát megint csak eltolódott, legalább nálunk. Ha vannak még az akadémiákon Messiás-váró, forrongó fiatal lelkek, akik a nagy zaj hallatára követséget küldenek a mesterhez, megkérdezendő: »Te vagy-e az, vagy mást várjunk?« Kernstok *most* már nyugodtan legyinthet nekik: »Nem én vagyok, mást várjatok.«”⁴⁵

Ez a megközelítés távol állt mind a kudarcot kárörvendő elégtétellel szemlélő, mind pedig önmegtagadást, az értékek feladását bátorságként vagy új szintézisként értékelő állásponttól.

Különleges színfoltja a Kernstok-kiállítás sajtó-visszhangjának az a bírálat, amelyet Kassák Lajos

írt a *Ma* című folyóiratban. Ez volt ugyanis az egyik legelső megnyilvánulása a radikális szemléletű aktivista műkritikának.

A bíráló kiindulópontját, kritikusi magatartásának alapelvét világosan és egyértelműen megfogalmazta Kassák: „mi végtelenül követelődzők vagyunk, és semmi *tegnap volt*-nak nem tudunk babért koszorúba nevetni.”

A mindig újat akaró, minden tegnapit megtagadó kassáki szemlélet természetesen ellenétes Fülep álláspontjával, de távol áll azoknak a véleményétől is, akik a természethez, a naturalizmushoz való visszatérést valami magasabb szintű újnak vélték. „Sokan ezt a szomorú reakciót irányváltozásnak nevezik Kernstoknál, mi egyszerű tegnapelőtti önmagához visszatérésnek látjuk. Művészete kiteljesedésének az eddigi keresések klasszicizáló szintézisét vártuk.”

Kassákot Fülephez hasonlóan a csalódás, a meg nem valósult remények feletti rezignált sajnálkozás jellemzi, hiszen „néhány részben hozzánk közel került mesterről” volt szó. „A mai, vastag és drága aranykeretekbe szorgalmaskodott száz vászon röghöz tapadt visszája Kernstok tegnapi értékeinek. [...] Sehol a progresszív egyéniség alkotó láza, ereje, amit nemrégén még fejlődést igazítónak vártunk.”

Mi volt a váratlan és kedvezőtlen fordulat oka? Kassák is kereste a magyarázatot: „Ha most a pár év előtt messzire induló festő ilyen hirtelen visszalépésének pszichológiai okát keresnők: Kernstok Károlyban a radikális polgárban találunk meg. Helyesebben a háborúban, melynek vérgőzös depressziója éppen a humánus polgárból szívja föl a legnagyobb áldozatot”. Kernstok megtorpanása mögött tehát Kassák a polgári világnézet válságát feltételezte. Úgy vélte, hogy bár „külföldön [...] a művészi világszemlélet sokban túlnőtte a polgári ideológiát, [...] nálunk már a legjobbjaink közül is nem egyedül Kernstokot fojtogatja ez a nyugalomba görnyesztő eklekticizmus.”

A cikk érdekességéhez tartozik, hogy Kassák röviden felvázolta az aktivista művészetfelfogás alaptéziseit is: „A művészet nem a felelőtlenség majmosdija fafejű és üvegszemű nyárspolgárok szórakoztatására. – A művész nem pillanat-fölvevő masina és nem viaszanyag matrica, amelyen a jelenlevő formák, színek és hangok továbbéltetik külső megjelenésüket. – A művészet nem egyenlő a lírával. – A líra mindig: impresszionizmus. – A valóban művészet rendszeresen testesedik, s célja nem igénytelenebb a reális tudományénál. – Mindkettő a társadalom szociális talajából sarjad, s csak visszaható erejükben különülnek egymás mögé. – Az egyik materiálisan közvetlen, a másik absztrahált közvetítő erő.”⁴⁶

Ezek a művészettel szemben megfogalmazott nagyon határozott elvárások nem álltak távol Kernstok korábbi törekvéseitől – ezért érezhette Kassák őt „néhány részben közeli”-nek –, joggal számon kérhetők voltak tehát Kernstok fordulatának bírálatakor.

A kiállítás bezárása, a különféle szintű és színeztű sajtómegnyilvánulások után 1917 decemberében jelent meg az *Élet* című folyóiratban a hagyományos konzervatív kritikai álláspont elutasító véleményét nyíltan és egyértelműen képviselő Margitay Ernő terjedelmesebb tanulmánya. Ő így foglalta össze a kiállításnak és sajtóvisszhangjának tanulságait: „Túl házi kritikán, ködös magyarázatokon, s a napisajtó beszámolóin, megállapítjuk, hogy a Kernstok-kiállítás mindenkinek, aki csak látta, csalódást okozott. Egyedül csak az az igazság, hogy Kernstok annyi kísérletezés után visszatért a természethez, s amit legutóbb elénk adott, az nem más, mint megtagadása mindannak, amit hirdetett, s amiért nemcsak ő, de a köré seregülő fiatalok s a velük egy húron pendülő bíráló késhegyig menő harcot folytatott. A kérdés röviden tehát csupán ez: küzdelem volt-e idáig a Kernstok élete, önmagától jutott-e fejlődésének egyes állomásaihoz, mi az oka, hogy útjáról visszafordult, s megilleti-e jogosan a magyar művészetben az a hely, amelyre a kritika a legutóbb állította?”

Részletesen ismertette Margitay Kernstok munkásságát, de elvitatta önállóságát, eredetiségét, minden előbbre lépését utánzásnak, mások megkésített követésének minősítette: „hol Benczúros, hol Bastien-Lepage-os, [...] a »Szilvaszedők« – 1903. évi festménye – azonban már behódolás a mások új irányának, hogy azután folyton vergődjék és [...] nem az önmaga harcát, de a hazai és külföldi keresők időközi eredményeit vívja meg saját sikere szempontjából.”

Nem meglepő, hogy ilyen felfeztetés után Margitay a Nyolcak mozgalmát szintén utánzásnak, idegen példák követésének, külföldi eredmények egyszerű átvételének tekintette. „Újabb párizsi útján azután megismerkedik Matisse-szal s a körötte nyüzsgő chercheurökkel – keresőkkel –, s amikor ismét visszatér, ugyancsak a Miénk további kiállításain már ők a példaképei. S úgy felolvad bennük, amilyen felolvadásra igazi nagy művészegyenység soha, sehol nem képes. [...] Azután jön a Nyolcak kiállítása, s ezen a kiállításon a »Lovasok« elnevezésű nagy vászna, amely körül ádáz művészeti és kritikai küzdelem tombolt, nem a nagy kvalitások, de a művész és a mellé csoportosuló azóta szétoszlott körének érvényesülése jegyében.” Szó sincs tehát művészi megújulásról, új világszemléletről, az egész mozgalom csupán „a kenyérért és érvényesülésért folyó harc” megnyilvánulása.

Az állandó és közvetlen mintakövetés feltételezéséből következik a megtorpanás magyarázata is: „Közben kitört a háború, a külföldi útmutatások megszűntek, s ezért nemcsak Kernstoknál, de sokaknál újra feléledt a természethez való visszatérés régi igazsága.”

A Kernstok-kiállítást és tanulságait Margitay a modern törekvések kudarcaként, a konzervatív szemlélet igazolásaként látta és láttatta. „Kinevezték Kernstokot a tájképfestők elejének, a természet legkiválóbb meglátójának, a megérkezett nagyságnak, hogy eközben a »minden kép elkelt« táblájával felfoкоzzák a művásárlás anyagi eredményét. A kiállítást éppen ezért sokan megnézték. És találtak egészen jó figurális és tájkép-stúdiumokat, alapjában egy jó közepes kollekciót, amely magasba törést, fejlődést, stílusnemesedést nem jelent, csupán annak Kernstok által való felismerését, hogy a »keresés« odakint is, idehaza is végleg megbukott, a közönség nem kísérletekre, de kész eredményekre kíváncsi.”⁴⁷

Margitay értékelésében tehát a hangsúly már nem Kernstok megtérésén, hanem a progresszív törekvések véglegesnek vélt vereségén, a konzervatív ízlésű közönség győzelmén van.

A kiállítás sajtóvisszhangjában a vélemények, értékelések igen széles skálája található. Jelentőségének mai megítélésében természetesen nem a vélemények ilyen vagy olyan irányának a számbeli aránya a döntő, és nem is egy-egy kritikus – egyébként jogosan elismert – tekintélye. A tárlat mindenképpen része – azt is mondhatjuk: kiemelkedően fontos állomása – a történeti folyamatnak, de ma már – ismerve valamelyest az akkor kiállított műveket, más művészek e korbéli teljesítményét, valamint Kernstok pályájának további alakulását – nyilván nem tekinthetjük ezt a tárlatot sem Kernstok pályafutása csúcspontjának, sem egyéni fejlődése újabb, felemelkedő szakasza kezdetének, sem a magyar tájképfestészet új korszaka nyitányának.

JEGYZETEK

1 Lázár Béla: [Előszó.] In: Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása. Budapest 1917, 3–6.

2 Megjegyzendő azonban, hogy – Lázár állításával ellentétben – a magyar művészet fejlődésének forradalmi lendülete nem tartott ki a világháború kezdetéig, csúcspontja 1912–13-nál későbbre semmiképp sem tehető, 1914 közepén szinte már nyoma sincs. De ettől az egy-két évnvi eltéréstől eltekintve Lázár vázlata a történetek egyik lehetséges értelmezése. A másik oldal felől nézve: a modern törekvéseknek ez a hullámvölgye 1913-ban kezdődött, s tulajdonképpen a Kernstok kiállítás idejéig tartott, az új fellendülés kezdete ugyanis – a Kassák, ill. a Ma folyóirat által szervezett kiállítássorozat indulása: Mattis Teutsch János bemutatkozása – csupán egy héttel előzte meg Kernstok tárlatát.

3 Lázár i. m. 4.

4 Lázár i. m. 5.

5 „Az Ernst-Múzeum kiállításán azután a reklám halatlan méreteket öltött, ahol az adminisztrálás hevesége mellett szinte másodrendű kérdéssé süllyedt a művészet mibenléte.” (Margitay Ernő: Kernstok Károly. Élet, 1917. dec. 2. IX. évf. 48. sz., 1154–1156.)

6 (d. gy.): Kernstok Károly képei. A Nap, 1917. okt. 21., 8.

7 Bálint Lajos: Kernstok Károly kiállítása. Magyar Hírlap, 1917. okt. 21., 7–8.

8 (k. k. l.) [Kézdi-Kovács László]: Kernstok Károly kiállítása. Pesti Hírlap, 1917. okt. 21., 8–9.

9 Mátrai Vilmos: Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása. Magyar Kultúra, 1917. nov. 5. V. évf. 21. sz., 949–950.

10 Bálint Aladár: Kernstok Károly. Nyugat, 1917. nov. 1. X. évf. 21. sz., 720–722.

11 -ml. [Márkus László]: Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása. Alkotmány, 1917. okt. 21., 12.

12 Bálint Lajos: Kernstok Károly kiállítása. Magyar Hírlap, 1917. okt. 21., 7–8.

13 (d. gy.): Kernstok Károly képei. A Nap, 1917. okt. 21., 8.

14 Elek Artúr: Kernstok Károly kiállítása. Az Ujság, 1917. okt. 21., 10–11.

15 n. n.: Kernstok Károly kiállítása. Az Est, 1917. okt. 21., 6.

16 m. [Margitay Ernő]: Kernstok Károly kiállítása. Élet, 1917. nov. 4. IX. évf. 44. sz., 1076.

17 Mátrai Vilmos: Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása. Magyar Kultúra, 1917. nov. 5. V. évf. 21. sz., 949–950.

18 m. e. [Magyar Elek]: Kernstok Károly. Magyarországi, 1917. okt. 21., 10.

19 Gergely István: Egy művész megérkezett. 8 Órai Ujság, 1917. okt. 21., 7.

20 (r. e.) [Radisics Elemér]: Kernstok Károly kiállítása. Budapesti Hírlap, 1917. okt. 21., 10.

21 (k. k. l.) [Kézdi-Kovács László]: Kernstok Károly kiállítása. Pesti Hírlap, 1917. okt. 21., 8–9.

22 (r. e.) [Radisics Elemér]: Kernstok Károly kiállítása. Budapesti Hírlap, 1917. okt. 21., 10.

23 Gergely István: Egy művész megérkezett. Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása. 8 Órai Ujság, 1917. okt. 21., 7.

24 Mátrai Vilmos: Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása. Magyar Kultúra, 1917. nov. 5. V. évf. 21. sz. 949–950.

25 Bölöni György: Kernstok Károly új képei. Világ, 1917. okt. 21., 7.

26 Bende János: Kernstok Károly kiállítása. Ország – Világ, 1917. nov. 4. XXXVIII. évf. 45. sz., 552.

27 n. n.: Kernstok Károly képei. Új Idők, 1917. okt. 28. XXIII. évf. 44. sz., 371.

28 -ml. [Márkus László]: Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása. Alkotmány, 1917. okt. 21., 12.

29 m. e. [Magyar Elek]: Kernstok Károly. Magyarországi, 1917. okt. 21., 10.

30 Bölöni György: Kernstok Károly új képei. Világ, 1917. okt. 21., 7.

31 (f. g.) [Felek Gyéza]: Kernstok Károly. Pesti Napló, 1917. okt. 21., 9.

32 Bálint Aladár: Kernstok Károly. Nyugat, 1917. nov. 1. X. évf. 21. sz., 720–722.

33 Elek Artúr: Kernstok Károly kiállítása. Az Ujság, 1917. okt. 21., 10–11.

34 i. e. [Iván Ede]: Kernstok Károly kiállítása. Népszava, 1917. okt. 30., 8.

35 Bálint Lajos: Kernstok Károly kiállítása. Magyar Hirlap, 1917. okt. 21., 7–8.

36 Rózsa Miklós: Kernstok Károly pályfordulása. A Hét, 1917. okt. 28. XXVIII. évf. 43. sz., 685–686.

37 Tövis [Rózsa Miklós]: Szenes Fülöp kiállítása. A Hét, 1917. nov. 18. XXVIII. évf. 46. sz., 732–733.

38 Bálint Lajos: Elkésett levelek. A Hét, 1919. nov. 20. XXX. évf. 15. sz., 235.

39 Fülep Lajos: Magyar festészet. Nyugat, 1922. márc. 16. XV. évf. 6. sz., 383–398. In: Fülep Lajos: Egybegyűjtött írások III. Budapest 1998, 203–204.

40 „E tanulmány fejezetei két év előtt elkészült, kiadónak átadott [...] könyvnek részei. [...] a visszakért kézirat

végén ezt a dátumot találom: 1916 tavaszán.” Fülep Lajos: Európai művészet és magyar művészet. Nyugat, 1918. márc. 16. XI. évf. 6. sz., 484. In: Fülep Lajos: Egybegyűjtött írások III. Budapest 1998, 81.

41 Fülep Lajos: Kernstok Károly kiállítása. Ébresztő, 1917. nov. XVII. évf. 9. sz., 18–19. In: Fülep Lajos: Egybegyűjtött írások III. Budapest 1998, 44–47.

42 Fülep Lajos: Tihanyi Lajos. Az arckép a festőjéről. Nyugat, 1918. nov. 1–16. XI. évf. 21–22. sz., 692–696. In: Fülep Lajos: Egybegyűjtött írások III. Budapest 1998, 130–134.

43 Bálint Lajos: Kernstok Károly kiállítása. Magyar Hirlap, 1917. okt. 21., 7–8.

44 (d. gy.): Kernstok Károly képei. A Nap, 1917. okt. 21., 8.

45 Fülep Lajos: Kernstok Károly kiállítása. Ébresztő, 1917. nov. XVII. évf. 9. sz., 18–19. In: Fülep Lajos: Egybegyűjtött írások III. Budapest 1998, 44–47.

46 Kassák Lajos: Kernstok Károly. Az Ernst-múzeumi kiállítása alkalmából. Ma, 1917. nov. 15. III. évf. 1. sz., 3–4.

47 Margitay Ernő: Kernstok Károly. Élet, 1917. dec. 2. IX. évf. 48. sz., 1154–1156.

EXHIBITION OF KÁROLY KERNSTOK'S COLLECTED WORKS IN 1917

Károly Kernstok showed nearly one hundred works in the Ernst Museum. Critics agreed in declaring that a radical change was palpable in his oeuvre, with a clear turn towards nature, a return to his earliest naturalist style. The majority of critics hailed this as a positive turn, some even interpreting this relapse as a sign of the failure of the earlier innovative attempts. Some reviewers, however, condemned it as opportunism, betrayal, or the missing of the great chance of a breakthrough.

TÍMÁR Árpád művészettörténész / art historian, Budapest, timararpad@t-online.hu

Kulcsszavak: Kernstok Károly, Ernst Múzeum, kiállítás, kritika, Nyolcak, naturalizmus / *Keywords:* Károly Kernstok, Ernst Museum, exhibition, criticism, the Eight, naturalism